

Diskussion

Historiefagets ontologi til debat

MED UDGANGSPUNKT I BERNARD ERIC JENSENS
HISTORIE – LIVSVERDEN OG FAG

AF

TEA DAHL CHRISTENSEN, PER HØBERG,
MICHAEL KUUR SØRENSEN OG CHRISTIAN YDESEN

I forbindelse med undervisningen i Historieteori på Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold ved Aalborg Universitet i foråret 2004 stiftede forfatterne af denne artikel for første gang bekendtskab med Bernard Eric Jensens (BEJ) værk, *Historie – Livs verden og fag*. Bogen er i sin opbygning, sit indhold og sin formidlingsform markant anderledes end mere traditionelle grundbøger inden for det historieteoretiske område, og alene af den grund fangede den vores umiddelbare interesse. På den baggrund fandt vi anledning til at diskutere bogens grundlæggende præmisser yderligere og vores oprindelige bestræbelser på at samarbejde om udarbejdelsen af en traditionel anmeldelse udviklede sig hurtigt til et indlæg af mere debatterende karakter. Dette indlæg kan således ikke betegnes som en klassisk anmeldelse af BEJs bog *Historie – Livs verden og fag*, men snarere som en debatterende artikel, som dog også indeholder anmeldende kommentarer. Dette sidste sker, fordi vi mener at passe til profilen på den målgruppe af brugere, som BEJ primært retter sin bog imod, hvorfor vi også ser et formål i at komme med en tilbagemelding fra et brugerperspektiv.¹ Med udgangspunkt i en kritisk vurdering af forfatterens projekt med at fremstille historie som livsverden og fag vil vi søge at rejse en diskussion

¹ Jensen, Bernard Eric, *Historie – livsverden og fag*, København 2003, p. 12

af nogle grundlæggende ontologiske præmisser i bogen.² Denne diskussion har naturligt konsekvenser for den videnskabsteoretiske og metodologiske position, som BEJ søger at udbrede gennem bogen, men disse spørgsmål vil af pladshensyn kun blive behandlet perifert. Det er således op til læseren selv at drage disse konsekvenser. Vi er ligeledes opmærksomme på den stående debat mellem Bernard Eric Jensen og Carsten Due-Nielsen om fortidens fremtid, og selvom problemstillingen naturligt vil blive berørt, er det ikke vores hensigt at begive os yderligere ind i denne debat.³

Historie – Livsverden og fag

»Bogens hovedtitel er *Historie*, fordi dens sigte er at analysere, hvad der forstås ved historie, og hvad historie bruges til.«⁴ Således indleder BEJ sin fremstilling om historie – som livsverden og fag. Med denne formulering i indledningen som udgangspunkt for rejsen tager BEJ os i hånden og leder os ud på en oplevelsesrig og spændende rejse gennem et varieret og til tider ganske svært fremkommeligt landskab. Denne rejsemetafor, som BEJ anvender konsekvent gennem hele værket, fungerer som præmis for hans dispositioner, samt valg og fravalg – et forhold som vi siden skal vende tilbage til. I dette univers er to teoremer i bogstaveligste forstand styrende for rejsen, nemlig dels at historie som livsverden har forrang for historie som fag, og dels en dobbeltbestemmelse om, at socialt fungerende mennesker er historiefrembragte såvel som historiefrembringende. Dobbeltbestemmelsen begrundes dels på baggrund af en forsøgsvis blotlægning af de ontologiske præmisser og dels ved en sammenligning med andre syn på og tilgange til historiebegrebet. Ambitionen er således at udfolde teoremerne gennem en rationelt argumenterende, gennemskuelig fortælling; en metode, der også må betragtes som et af BEJs projekter.⁵ BEJ betegner selv sin tilgang som en flerperspektivisk tilgang; en tilgang, der konstant svinger mellem præsentationer af forskellige fremstillinger som led i argumentationen for et mere adækvat begreb om historie. Et naturligt sted at starte dette debatindlæg vil derfor være at se nærmere på fundamentet for de grundlæggende teoremer, således at vi kan få et klart og præcist billede af, hvad

² Med formuleringen "ontologiske præmisser" forstår vi de antagelser, der kan siges at være indeholdt i BEJs forståelse af historie

³ Se artiklerne: Due-Nielsen, Carsten, "Forsvar for fortiden" og Jensen, Bernard Eric, "Faghistorikerens historiebegreb. Baggrund, kendetegn og virkninger" I: *Historisk Tidsskrift*, bd. 104, hæfte 1, 2004, p. 179-217

⁴ Jensen 2003, p. 8

⁵ Ibid. p. 303

BEJ mener med disse, samt ikke mindst på hvilke præmisser de er fundet.

BEJs ontologiske position

BEJs ontologiske begrebsverden er udgangspunktet i hans gennemgående argumentation for, at mennesket skal anskues som værende både historiefrembragt og historiefrembringende. BEJ er i denne forbindelse inspireret af Martin Heideggers fænomenologi og begrebshistorikeren Reinhart Kosellecks historieteori. Mennesket skal ifølge BEJ ses som historiefrembragt, fordi det lever under forhold, der fra livets begyndelse er sat uden for dets kontrol. Mennesket er ikke selv herre over dets egen fødsel – Det bliver født og derpå »kastet« ind i verden; så at sige på verdens betingelser.⁶ BEJ benytter Heideggers eksistentialer som ontologisk begrundelse for menneskets historiefrembragte natur, idet ethvert menneske således må leve i og forholde sig til en verden, det ikke selv har valgt.⁷ Heideggers ontologiske bestemmelse af mennesket er struktureret i en tidslighed, som er udspændt mellem »*Geworfenheit*« (Kastetheden) og »*Sein zum Tode*« (Det værende til Døden). Det menneskelige liv kan derfor anskues som en fortælling med en begyndelse (fødslen), en midte (selve livet) og en afslutning (døden), hvori mennesket i det levede liv til stadighed fortæller sig selv historier i dialog med fortid, nutid og fremtid. Denne kastethed kan, ifølge BEJ, bearbejdes gennem åbenhed mod sin egen væren. Han gør sig til talsmand for en handlingsteoretisk position, der korrelerer med synet på mennesket som *historiefrembringende*. BEJ skriver flere gange i sin fremstilling, at han arbejder ud fra et handlingsteoretisk udgangspunkt. Dog giver han intetsteds en eksakt definition heraf, hvilket undervejs i læsningen gør det vanskeligt for læseren at vide, hvilken position det præcist drejer sig om. Efter endt læsning fornemmer man som læser dog udmærket konturerne af BEJs handlingsteoretiske forståelse, men rent defintorisk og formidlingsteknisk savnes en klar definition af det handlingsteoretiske udgangspunkt meget tidligt i bogen.

Mennesket kan, i BEJs forståelse, sætte dagsordenen gennem projekter, hvilket han søger at underbygge gennem talrige eksempler på

⁶ Kastetheden (*Geworfenheit*) er et af Heideggers eksistentialer. Kastetheden betyder, at ethvert menneske kastes ind i verden som den faktisk foreligger, uden at det dog betyder, at mennesket blot skal tilpasse sig denne verden. Mennesket kan sætte sig for at håndtere, bearbejde og ændre verden, men kan ikke ændre kastetheden og det f.eks. at leve i en bestemt tidsepoke (se *ibid.* p. 381-382)

⁷ *Ibid.* p. 381

sådanne projekters betydning for den historiske udvikling. Netop her bliver intentionalitetsbegrebet relevant, fordi den handlende må tilskrive sine aktiviteter en betydning, før det giver mening at tale om aktører og projekter.⁸ At grænserne for den intentionelle, bevidste handling således opfattes som meget vide af BEJ, ses i det spekulative og lidet brugbare eksempel med såkaldte »vilde børn«. BEJ nævner i denne forbindelse, at »vilde børn« ikke er historiefrembringende, fordi de ikke har tilegnet sig kulturkoder og derfor ikke benytter sig af forståelsen og sproget. Vi finder dog dette skel problematisk, idet et vildt barn, efter vores opfattelse, også kan være handlingsdueligt og historiefrembringende. Et vildt barn kan rigtignok handle, selvom det ikke benytter sig af sproget; et vildt barn kan således koordinere sin handlen via ikke-sproglige processer; eksempelvis det biologiske imperativ om selvoprettholdelse. Vi vil derfor sætte spørgsmålstegn ved BEJs mere eller mindre ekskluderende betoning af den handlen, som foregår i livsverdensmæssige sammenhænge, og som udelukkende er koordineret ved sproget og forståelsen. Man kunne i stedet foreslå at skelne mellem handlingsduelige individer og samfundsmæssiggjorte individer, hvor handlingsduelige individer også omfatter en ikke-sproglig koordinering af handlinger, mens de samfundsmæssiggjorte individer snarere benytter sig af sproget og forståelsen med udgangspunkt i kulturelle koder.

Verbet 'at frembringe' definerer BEJ som et skalabegreb, hvilket betyder »at det skal forstås som omfattende hele feltet af menneskelig virksomhed (...)«⁹, lige fra udpræget reproduktive handlinger til udpræget produktive handlinger. Det vil sige, at verbet betegner den kropsbearbejdning og kulturtilegnelse, der gør, at mennesker kan leve og fungere i et samfund. BEJ opererer med en tese om, at begrebsparret *socialitet* og *historicitet* så at sige kan sætte teoremet om, at mennesket er historiefrembringende såvel som historiefrembragt, på begreb, og altså dermed medvirke til at forklare dets betydning. Det drejer sig henholdsvis om livsverdenens tidslige udstrækning (*historicitet*) og dens rumlige udstrækning (*socialitet*). BEJ håndterer menneskers *socialitet* med afsæt i begrebet 'identitet', og han betragter således også identitet som et skalabegreb, fordi identitet både gør sig gældende på et individuelt og et kollektivt niveau. BEJ forklarer, at identitetsbegrebet: »bruges som en samlebetegnelse for de egenskaber, færdigheder og karaktertræk, der gør mennesker til handlingsduelige individer og gruppemedlemmer, som er i stand til at fungere inden for rammerne af bestemte natur- og kulturforhold«. ¹⁰ Teoremet

⁸ Ibid. p. 209

⁹ Ibid. p. 241

¹⁰ Ibid. p. 236

om, at mennesket er historiefrembragt såvel som historiefrembringende, lægger op til, at mennesker er handlingsduelige, og det bliver de i BEJs optik ved at bearbejde deres krop og tilegne sig kultur(er). Aktøren formes dermed ud fra andre aktører i et kulturfællesskab men også ud fra sig selv, altså historiefrembragt og historiefrembringende.¹¹ BEJ kæder således en ontologisk individualisme sammen med menneskelig interaktion, og dette får af BEJ betegnelsen holistisk-individualisme. Der er således tale om en holisme, der er centreret omkring identitet, kollektiv såvel som individuel. For BEJ er det imidlertid vigtigt at slå fast, at et kulturfællesskab ikke er overindividuel, idet socialiteten og identiteten netop er indlejret i individualiteten.¹² Med andre ord forudsætter identitetsbegrebet i denne sammenhæng, at identiteten er integreret i livsverdenen, og at livsverdenen sættes lig med samfundet.¹³ Med *historicitet* placeres mennesket i tid, og set sammen med socialiteten gøres menneskets historiske natur hermed klar. Mennesket *er* og *eksisterer* historisk og kan i kraft af dette kendetegn overskride egne forudsætninger og virkeliggøre muligheder, der findes i den kontingente proces som den historisk betingede situation udgør.¹⁴ Introduktionen af begrebsparret 'erfaringsrum' og 'forventningshorisont' ekspliciterer, at BEJ ikke blot ser mennesket som bundet til de historisk-sociale omstændigheder, men også som forholdende og handlende i forhold til disse, hvorfor menneskets historiefrembragte og historiefrembringende karakter atter træder frem for os i fremstillingen.

I fremstillingen hersker der ingen tvivl om, at BEJs forståelse af tid er præget af Reinhart Kosellecks arbejde med teoretiseringen af historiske tider. BEJs læsning af Koselleck har især fokus på forholdet mellem de forskellige tider, og mere konkret, hvordan fortiden og fremtiden virker ind i nutiden.¹⁵ Koselleck udbygger Heideggers transhistoriske teori med en teori om »historiske tider«, hvori »foranderligheden« gøres til en metateori invariant af tid og sted.¹⁶ Den afgørende pointe for Koselleck er, at en kvalitativ forandring i menneskets syn på modsætningsforholdet mellem frihed og determinisme kan medføre en ændring i menneskets historiefrembringende kapacitet.¹⁷ Mennesker kan med andre ord

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Se Stuart Halls kulturkredsløb af betydningsdannende praksisser, p. 252 i Ibid.

¹⁴ Ibid. p. 382

¹⁵ BEJ formulerer, at der må være forskel på fortiden og fremtidens betydning, forstået på den måde at fortiden virker på os, mens fremtiden fortsat er en forventning, eller mulighed, skabt i nutiden i samspil med eller i kraft af erfaringsrummet.

¹⁶ Ibid. p. 383

¹⁷ Ibid. p. 383-385

ændre deres livsverden over tid, og derved vil den fremtidige »kastethed« for fremtidens mennesker også ændre sig. Pointen er her, at menneskets kreative evner vil transcendere eksisterende forhold, hvorved en ny virkelighed opstår, som fremtidens mennesker må leve i, indtil de ved deres kreativitet transcenderer deres betingede betingelser. For at mennesket har muligheden for at tilegne sig kulturkoder og blive historiefrembringende gør BEJ, som Heidegger, forståelsen til en slags tilværelsens potentiale – et potentiale til at forstå sin »kastethed« og tilværen, og derved bearbejde denne til noget der potentielt *kunne* være. Forståelsen har dermed afgørende betydning for BEJs argumentation om muligheden for at bearbejde kastetheden. Her synes det interessant at spørge: kan der lægges en dæmper på forståelsen, som ikke skyldes menneskers syn på frihed og determinisme, men som skyldes en strukturel institutionalisering i livsverdenen? Hermed mener vi forhold som erstatter den sproglige handlingskoordinering med medier som penge og magt, der giver mulighed for at udøve en generaliseret indflydelse på menneskers livsverden ved en omgåelse af sproglige processer. En sådan tilgang finder vi bl.a. hos den tyske filosof Jürgen Habermas, og vi mener, at denne tilgang kan bruges til at nuancere og problematisere BEJs benyttede ontologi.¹⁸ Habermas' teoretiske arbejder er imidlertid blevet kritiseret for bl.a. at overse, eller i det mindste undervurdere, de ikke-rationelle elementer i historien, en anke, der efter vores opfattelse også kan rettes mod BEJs projektbegreb.

Ifølge Habermas kræver forståelsens optimalitet, at sproget ikke forvrænges eller omgås ved ikke-sproglige medier. Ud fra denne forståelse er BEJs tilgang kritiserbar ved det forhold, at der ikke tages højde for, at der i samfund kan udvikles systemlignende handlingsområder, hvor eksempelvis det kapitalistiske marked og den moderne forvaltning kan forstås som systemiske mekanismer, der virker gennem generelt accepterede medlemsbetingelser. En virksomhed fungerer i markedsøkonomien ud fra det generelt accepterede forhold, at den skal akkumulere profit. Lønarbejderforholdet fastlægger betingelserne for medlemskabet af den kapitalistiske virksomhed – hvor producenten og arbejdereren, via pengemediet og virksomhedens opretholdelsesimperativ, koordinerer deres handling; en handling, der dermed ikke koordineres som en del i en forståelsesorienteret livsverdenssammenhæng, idet handlingen kun kan gennemføres, hvis den overholder reglerne for kapitalistisk virksomhed.

¹⁸ Habermas, Jürgen, *Teorien om den kommunikative handlen*, 1981, Aalborg universitetsforlag 1997

På samme måde virker også den moderne forvaltning uden om livsverdensmæssige sammenhænge, idet forståelsen mellem forvalter og klient, bliver hindret af det klientforhold, der opstår ved sociale nødsituationer. Den moderne forvaltning bearbejder nødsituationer i livsverdenen via generelt accepterede medlemsbetingelser, der er sanktioneret af socialretten. Forståelsen er da givet på forhånd for den klient, der ønsker hjælp fra det offentlige system, idet klienten må opfylde de kriterier, socialforvaltningen arbejder ud fra. Der er derfor en rumlig og tidlig distance mellem klientens ulykke og bureaukratens behandling af klienten, men også en forståelsesdistance mellem klient og bureaukrat, der er sanktioneret gennem ikke-sproglige medier.¹⁹ Klienten får da hjælp i det omfang, som socialretten fordrer via pengemediet, og ikke i det omfang som socialforvaltningens personale føler, klienten reelt har brug for. I forhold til BEJ kan man sige, at hvis handlinger koordineres uden om sproglige processer, så lægger dette en dæmper på forståelsen, hvilket gør det vanskeligere at bearbejde sin kastethed inden for livsverdenen, idet deltagernes intuitive viden ikke kan gennemskue de systemiske sammenhænge, de er en del af.²⁰ Det må ikke glemmes, at bearbejdelsen af kastetheden forudsætter et syn på mennesket som socialt fungerende. BEJ taler jo netop om, at mennesket bliver handlingsdueligt og historiefrembringende under forudsætning af, at mennesket kan sætte sig for at bearbejde, eller håndtere kastetheden. Ifølge Habermas kan der endvidere udvikle sig patologiske sidefølger ved livsverdenens kolonisering. Som eksempel på dette fænomen koordineres kærlighed og menneskets seksualliv i livsverdenen over den medmenneskelige konsensus. Når denne medmenneskelige konsensus erstattes af systemets betingelser, kan handlingskoordinationen foregå via medierne penge og magt. Menneskets seksualliv, der foregår indenfor livsverdenen, omformes da til prostitution (pengemediet), og voldtægt (magtmediet).

I BEJs optik vil mennesket altid have en identitet, som er sikret gennem menneskets kommunikativt fremstillede livsverden, hvori forståelsen og betydningsdannende praksisser findes. Mennesket vil da gennem de historiske tider være identitetsdannende i en konstant form, uden nogen nævneværdig grad af forandring, idet livsverdenen ses som altomfavnende, hvorfor der ikke er noget, som udefra kan virke ind på dennes reproduktion. BEJ kan derfor ikke forklare, hvorfor der til forskellige tider har været store udsving i livsverdenens menings- og iden-

¹⁹ Ibid. p. 464

²⁰ Ibid. p. 365-366

titetsdannelse. Tabet af mening i større dele af befolkningen, som flere iagttagere ser som en patologisk sidefølge af det moderne samfund, kan derfor efter vores opfattelse ikke forklares ud fra BEJs tilgang.

BEJs faglige positionering

Med betydningstilskrivningen af aktørers handlinger lægger BEJ afstand til de positioner, der hævder, at aktørernes handlinger ikke har nogen reel betydning. Disse strukturalistiske tilgange vil som modpol til BEJs påstand pege på strukturerne, som mere eller mindre determinerende for de historisk-sociale processer og dermed også for individet. BEJ fremhæver Søren Mørchs *Den ny Danmarkshistorie* som et eksempel på en strukturdeterministisk tilgang, der blot lægger op til at betragte mennesket som historiefrembragt og ikke historiefrembringende.²¹ Denne strukturdeterminisme fungerer i høj grad som en form for modpol, som BEJ kan argumentere oppositionelt imod. Den skarpe betragtning på Søren Mørchs fremstilling forekommer interessant, fordi BEJ på denne måde meget direkte formulerer, at Mørch negerer den toledede betydning i teoremet.

I forbindelse med introduktionen af Bielefeld-skolen, repræsenteret ved Hans Ulrich Wehler og Jürgen Kocka, skitserer BEJ de punkter, hvor han er uenig med dem. BEJ forholder sig mere konkret til rapporten *Open the Social Sciences. Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*, som Kocka har været med til at udarbejde, og mener i denne forbindelse ikke at kunne tilslutte sig den samfundsteori, der ligger til grund for rapporten. BEJ gør opmærksom på, at rapporten i sin indledning tager afstand fra et tingsliggjort strukturbegreb, men mener alligevel, at rapportens formulering holder døren åben for, at menneskeskabte strukturer kan få en egen-eksistens. Denne afvisning af strukturers egeneksistens leder BEJ til at formulere sin forståelse af de begrænsninger, der eksisterer for mennesket. BEJ anerkender, at det handlerum, som mennesker har på bestemte tidspunkter, er begrænset, men mener, at den bedste måde at forklare denne begrænsning på er: »ved at forstå disse begrænsninger som følge af (...) andre gruppers projekter og magtresurser«. ²² Det strukturlignende begreb, som BEJ benytter sig af, er faktisk indeholdt i den per definition intersubjektive livsverden, der virker gennem sproget, og som afkodes ved hjælp af forståelsen. En gruppes livsverden betinger alle – den er et ontologisk

²¹ Jensen 2003, p. 169

²² Ibid. p. 323

kendetegn ved menneskers socialitet, men er ikke overindividuel forankret, den er indlejret i bevidstheden. Hermed bliver bevidstheden, såvel som forståelsen, et andet omdrejningspunkt ved BEJs fremstilling, hvorfor han også som nævnt betoner, at mennesket er kendetegnet ved at være et intentionelt væsen. Hermed læner BEJ sig op ad, hvad der kunne betegnes som en eksistentielistisk eller behavioristisk psykologisk position, der for førstnævntes vedkommende tager udgangspunkt i ego'ets transcendens, mens begge positioner er kendetegnet ved ikke at arbejde med »det ubevidste.« Den tyske filosof Michael Theunissen fremsætter netop en kritik af den eksistentielistiske ontologi, idet han påpeger, at Du'et i relationen mellem Jeg og Du ikke er et intentionelt objekt for Jeg'et. Du'et ligger i den andens mulighed for henvendelse og rummer en potentialitet, der ikke lader sig begribe ved at påhæfte prædikater som netop er karakteristisk for intentionelle objekter.²³

Den indirekte afvisning af det ubevidste grunder sig formodentlig på den føromtalte intentionalistiske handlingsteori, der kan ses som empiristisk forkortet, idet den udelukkende ser en handling som værende intenderet af de delagtige. Altså fokuserer BEJ på den forståelsesorienterede livsverdensmæssige sammenhæng, når han vil beskrive de forhold, hvori mennesket må leve. Med denne formulering understreges BEJs stærke fokus på livsverdenens/kulturens rolle; selv når vi skal forstå de begrænsninger, der findes i de historisk-konkrete situationer, er det andre menneskers projekter, der virker begrænsende på os. At det således, som fremsat af for eksempel Michel Foucault, skulle give mening at tale om overindividuelle og anonyme kræfter med en målrettet og systemisk karakter (eksempelvis magt) afvises lodret af BEJ.²⁴ I det hele taget bruger BEJ Foucault til, mere overordnet, at afvise anti-humanistiske og antiessentialistiske positioner. BEJs valg af modpoler til sin egen tilgang er for det meste fremstillet i arketyperne stereotyper (apropos det ubevidste) og i forhold til Foucault har BEJ direkte valgt en tolkning, der giver anledning til, at Foucaults tilgang kan anvises som obsolet. BEJ skriver: »Den (Foucaults tilgang) kan imidlertid også læses mere kontant og ordret, og i så fald er der tale om en radikal dekonstruktiv tilgang til historisk-sociale processer. Jeg vælger den kontante frem for den udglattende læsning.«²⁵ Hvorfor valgte BEJ ikke den anden læsning?

På samme måde fremstiller BEJ Joan Scotts *Gender and the Politics of History* på karikeret vis, idet han fremhæver, at konsekvensen af Scotts

²³ Theunissen, Michael, *Der Andere*, Berlin 1977, p. 266ff

²⁴ Jensen 2003. p. 328-329

²⁵ Ibid. p. 343

diskursteoretiske univers er, at den biologiske virkelighed reduceres til en social konstruktion. Dette eksemplificeres ved at fremhæve, at menneskers formering i oldtiden adskiller sig fra måden, mennesker formerer sig på i dag, fordi oldtidens mennesker talte om formering på en anden måde.²⁶ Det forekommer at være en noget firkantet læsning af Scott, der blot bruges af BEJ til at anskueliggøre det rimelige i hans egen teoretiske position. Her kunne måske indskydes, at Scotts projekt netop er at vise, at alment accepterede og institutionaliserede kønsroller med fordel kan underkastes en kritisk gennemgang, idet biologien måske er blevet taget til indtægt for mere, end der er basis for. Det er ikke det samme som en komplet afvisning af biologiske forklaringer – eksempelvis i forhold til hvorledes den menneskelige reproduktion finder sted. En anden indvending imod BEJs fremstilling af Scott kan fremsættes med afsæt i et relevanskriterium: Hvorfor er det et relevant og nyttigt redskab for en historisk fremstilling, at mennesker i oldtiden talte anderledes end vi gør i dag om reproduktion? Vi kan i dag blot konstatere, at sådan var diskursen dengang, og dermed synes det langt mere relevant at analysere, hvilke implikationer denne diskurs havde på oldtidens samfund og mennesker. Det er således vores opfattelse, at en diskursteoretisk tilgang kan være et særdeles nyttigt redskab, når man beskæftiger sig med historiske spørgsmål.

Historiebegreb

Det underliggende fundament for BEJs positionering, og dermed også for en række af de diskussioner, som er blevet rejst i det foregående, er naturligvis hans grundlæggende måde at begribe historie på, det vil sige hans historiebegreb. Det kan ikke overraske, at såvel det handlingsteoretiske som det procesorienterede element skinner ganske tydeligt igennem på dette punkt. BEJ forsøger at fremtrække historie betragtet som et procesbegreb, der indeholder en fortid, nutid og en fremtid.

Historiefilosofferne behandlede, ifølge BEJ, historien som en slags supra-aktør («Historien med stort H»), der handler uafhængigt af de mangfoldige levede historier. Altså er BEJ afvisende over for historiefilosofiens aksiomer om, at den store historie er mere end mængden af de små. BEJ pointerer således, at der ikke findes noget empirisk belæg for, at summen af alle historiske og sociale processer skulle udgøre en sammenhæng.²⁷ Men man kunne vel omvendt stille spørgsmålet, om

²⁶ Ibid. p. 226f

²⁷ Ibid. p. 340-341

der findes noget empirisk bevis for at de mange små historier ikke er indviklede i hinanden og derfor udgør et sammenhængende hele, og at der findes generelle træk, der ud fra et iagttagerperspektiv kan identificeres som mere eller mindre sande generelle træk?

Kosellecks idé om, at der findes historiske lag,²⁸ er for os at se problematisk, hvis man altså som BEJ arbejder ud fra en fænomenologisk-hermeneutisk synsvinkel. Kosellecks empiriske konstateringer af, at nogle forhold i menneskelivets kultur forandrer sig langsommere end andre, har den konsekvens, at der må være en grænse for bearbejdningen af kastetheden, hvilket ikke synes at korrespondere med BEJs overordnede tese. Denne empiriske konstatering sætter således også spørgsmålstegn ved, om alt kan være intentionelt. Det forekommer nærliggende, at tanken om, at der findes historiske lag, kræver et begreb om systemintegration, ved det forhold at mennesket underlægges »noget«, det ikke formår at bearbejde i løbet af dets liv. Konsekvensen af dette er, at mennesker ikke ses som havende mulighed for at ændre samfundet grundlæggende, hvilket fordrer, at der må være et system, der hindrer dem i at gøre dette. Denne betragtning har utvivlsomt konsekvenser for det narrative historiebegreb. Brugbarheden af det narrative historiebegreb afhænger af, i hvilken grad fortællingerne hænger sammen med den objektive verden.²⁹ Hvor stammer de narrative fortællinger i det hele taget fra?

Vurdering

For os at se kan der ikke herske tvivl om, at BEJs værk er et velskrevet bidrag til den historieteoretiske faglitteratur. Denne vurdering kommer fra fire brugere, der passer ind i den målgruppe, som BEJ ifølge sin indledning gerne vil henvende sig til og tage med på en rejse. Som brugere mener vi, at BEJs valg af styrende teoremer er med til at sætte fokus på mange nyttige tilgange inden for historieskrivningen. Umiddelbart forekommer BEJs historieteoretiske univers dog at være bedst egnet til studiet af individuelle og kollektive projekter samt aktørers forståelse af den historiske situation. I den forbindelse er begreberne erfaringsrum og forventningshorisont særdeles nyttige, idet de kan medvirke til at anspore den hermeneutiske proces i forhold til at forstå fortidens mennesker. På samme måde forekommer teoremet om historie som livsverden som en frugtbar tilgang, fordi det sætter individet i centrum og der-

²⁸ Ibid. p. 240-241

²⁹ Forstået som den verden, hvorom sande udsagn er mulige

med beforder en forståelse af individets historicitet og socialitet.

På baggrund af ovenstående betragtninger står det imidlertid klart, at netop disse kvaliteter også er en begrænsning. I den forbindelse skal opmærksomheden i særdeleshed henledes på BEJs altomfattende livsverdenbegreb og den dertilhørende kulturelle vendings betydningsunivers, der kommer til at virke som et snærende bånd for BEJs fremstilling, idet den kulturelle vending ikke kan indfange ændringer i menneskets identitetsdannelse i de historiske tider, den er konstant. Derudover kan BEJs tilgang ikke forene sig med muligheden af en strukturel institutionalisering af livsverdenen, og at der derfor kan forekomme systemlignende handlingsområder. Samtidig er BEJ klart forankret i en transcendentalfænomenologisk forståelse, der ikke formår at tage højde for, at ikke alt er intentionelle objekter. Og sidst men ikke mindst kan BEJs tilgang ikke inkorporere et begreb om »det ubevidste«, hvorfor han begiver sig ud i noget, der måske kan betegnes som en behavioristisk position. BEJ arbejder med klart afsæt inden for historievidenskabens faggrænser, og det lader til, at han på den baggrund har brændt en række broer til andre videnskaber, hvilket kan besværliggøre anvendelsen af BEJs univers i en tværfaglig sammenhæng.

Selve fremstillingen er imidlertid velskrevet og giver unge historiestuderende mulighed for at blive introduceret til historieteoriens univers. Som bruger opleves det dog som besværligt at navigere i bogen, hvis man ønsker at få indblik i forfatterens syn på en bestemt tilgang, da det fordrer et utal af opslag i bogen. Dette synes dog mest at være en praktisk anke mod opbygningen af bogen som en rejse. Et væsentligt kritikpunkt er, at rejsemetaforen medvirker til at stille hele fremstillingen i et forholdsvis deterministisk lys. Man kan vælge at anse rejsemetaforen som et retorisk greb fra forfatterens side, der skal få læseren til at acceptere det landskab (=den ontologi), som rejsen foregår i. Vi bliver på rejsen forelagt den type teorier, som handler om individets eksistens i en konturløs omverden, hvorfor vi ikke i så høj grad får indsigt i andre dele af landskabet, herunder de teorier, som behandler systemer, dvs. overordnede markante egenskaber ved det historiske miljø, som individet befinder sig i. Et vigtigt formål med denne artikel har således været at kaste lys over nogle dele af landskabet, som BEJ ikke viser os på sin rejse, og det er på den baggrund klart, at BEJs ambition om gennem de mange eksempler at skabe en fremstilling med et realistisk anstrøg³⁰ kun kan siges at være delvist opnået. BEJs fremstilling skal dog også roses for at ville mere end blot at placere andre fremstillinger teoretisk.

³⁰ Ibid. p. 14

Dette betyder, at fremstillingen ikke får den normale deskriptive karakter, der gennemgår historieteoriens udvikling i kronologisk rækkefølge, som det ellers er sædvane, at vi studerende skal gennemgå. Dette blev vi forskånet for, hvilket vi kan takke BEJs projekt for.

Som det forhåbentlig fremgår af ovenstående betragtninger, har BEJs værk formået at aftvinge refleksion, diskussion og kritiske overvejelser blandt studerende. Det er derfor rimeligt at sige, at bogen har fungeret som indgang til en række centrale og gode overvejelser i forhold til det at beskæftige sig med historiefagets teoretiske baggrund.